

KS. ZBIGNIEW MAREK SJ

AKADEMIA IGNATIANUM KRAKÓW

ORCID 0000-0002-4580-1819

PRZYDATNOŚĆ ZASADY WIERNOŚCI BOGU I WIERNOŚCI CZŁOWIEKOWI W EDUKACJI

W latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku w środowiskach katechetycznych dużą uwagę poświęcano możliwościom opierania posługi słowa na tak zwanej zasadzie wierności Bogu i człowiekowi, nazywanej też podwójną zasadą wierności¹. Warto też odnotować, że w polskiej myśli katechetycznej szybko dostrzeżono jej wartość i znaczenie. Pierwsze publikacje, w których podjęto jej tematykę, ukazały się już w połowie lat siedemdziesiątych. Jednym z pierwszych, jeśli nie pierwszym, który objaśniał jej istotę, założenia oraz zasadność stosowania w katechezie był książkę profesor Roman Murawski². Wydaje się, że po pięćdziesięciu latach warto

¹ Zasada ta została użyta w języku katechetycznym podczas Międzynarodowego Kongresu Katechetycznego w Rzymie w 1971 r. Od tego momentu jest przywoływana we wszystkich dokumentach katechetycznych: Por. *Ogólna instrukcja katechetyczna* (1971), nr 4; Synod Biskupów (1977), *Orędzie do Ludu Bożego*, nr 7; Adhortacja Jana Pawła II o katechizacji – *Catechesi tradendae*, nr 55; *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, nr 145, 149; R. Murawski SJ, *Katecheza wierna Bogu i człowiekowi*, „Katecheta” 18 (1974), s. 196–201. Zagadnienie to szeroko opracował T. Panuś, *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja w polskiej katechizacji. Studium w świetle Ramowego programu katechizacji funkcjonującego w latach 1971–2001*, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2001.

² R. Murawski, *Katecheza wierna Bogu i człowiekowi*, „Katecheta” 18 (1974), s. 196–201. Do zasady wierności nawiązał też tego samego roku ks. prof. Mieczysław Majewski, ale w swych analizach ograniczył się jedynie do refleksji nad jej znaczeniem w aspekcie metodyki katechetycznej. *Antropologiczna koncepcja katechezy*, Lublin 1974, s. 190; R. Murawski, *Etapy rozwoju katechezy*, „Ateneum Kapłańskie” 71 (1978), s. 63. Por. W. Kubik SJ, *Zadania i treść religijnego wychowania małego dziecka*, w: *Jezus Chrystus z nami*, t. I, red. W. Kubik SJ, ATK, Warszawa 1983, s. 33; J. Bagrowicz, *Uwarunkowania skuteczności katechezy*, „Ateneum Kapłańskie” 86 (1993), s. 175–179; Z. Marek SJ, *Rozwój teorii religijnego wychowania dziecka w wieku przedszkolnym w Polsce w latach 1945–1990*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1994, s. 137–138. 149–294; P. Tomasik, *Charakterystyka Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, red. A. Hajduk SJ, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999, s. 53–55; Z. Marek SJ, M. Szczęsny SJ, B. Szoldra BDNP, T. Warchał, *Bóg w przedszkolu i szkole. Zarys katechezy przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. Z. Marek SJ, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000, s. 24–30. Należy nadto dodać, że praktycznej realizacji założeń podwójnej zasady wiele uwagi poświęcił w swych publikacjach także ks. J. Charzyński SJ, chociaż wprost samej zasady nie przywoływał.

powrócić do założeń tej zasady i spojrzeć na ich aktualność w całokształcie procesów edukacyjnych.

1. Przesłanie zasady wierności Bogu i wierności człowiekowi

W myśleniu katechetycznym zasada wierności Bogu i wierności człowiekowi miała zapobiegać sztucznym podziałom wywoływanym przekazywaniem treści zbawczego orędzia i metodami jej przekazywania w toku procesów posługi słowa³. Nadrzędnym jej celem jest niesienie człowiekowi pomocy w rozpoznawaniu Boga i Jego działania, a także rozwijanie życia religijnego poprzez udzielanie Bogu wolnej odpowiedzi wiary⁴. Chodzi zatem o wywołanie w osobie postawy otwarcia się na autentyczne spotkanie z Bogiem, które dokonuje się na drodze poznania Ojca, Syna i Ducha Świętego – autorów zbawczego planu, który został wypełniony w śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa⁵. Tym samym podwójna zasada wierności miała stać się swego rodzaju drogowskazem, który ułatwia wypełnianie właściwych katechezie funkcji: wtajemniczenia, wychowania i nauczania⁶.

Spotkanie, relacje z Bogiem zakładają wewnętrzne przeświadczenie – wiarę, że jego podmiotem jest tajemnica Boga żywego, obecnego w historii ludzi. Podstaw do takiego opisywania związków Boga z człowiekiem dostarcza wiara chrześcijan w to, że w sakramencie chrztu człowiek za pośrednictwem Jezusa Chrystusa nawiązuje osobowe relacje z Bogiem⁷. Ich świadomość sprzyja tworzeniu przez człowieka „obrazu Boga”. Mówiąc o nim należy pamiętać, że do jego istoty nie należą wyobrażenia Boga, lecz świadomość doświadczeń Jego obecności i działania w życiu człowieka i w otaczającym go świecie. Poprawność tak rozumianego obrazu Boga określa stopień świadomości człowieka o tym, że Bóg stoi po jego stronie, że aktywnie angażuje się w jego dobro, jakim jest życie w szczęściu przez całą wieczność⁸. Tak więc podstawą tworzonego przez osobę obrazu Boga winna być Jego nieograniczona miłość⁹. To zaś domaga się położenia akcentów nie na

³ *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Libreria Editrice Vaticana, Rzym 1997, nr 149.

⁴ *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Libreria Editrice Vaticana, Rzym 1997, nr 145.

⁵ Z. Marek SJ, *Zbawcze orędzie w posłudze katechetycznej*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, red. A. Hajduk SJ, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999, s. 93–94.

⁶ P. Tomasik, *Charakterystyka „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, w: *Katecheza Kościoła w świetle „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, red. A. Hajduk SJ, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999, s. 53–55.

⁷ *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Libreria Editrice Vaticana, Rzym 1997, nr 98.

⁸ Z. Marek SJ, *Podstawy i założenia katechetyki fundamentalnej*, WSFP „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007, s. 66; tenże, *O kształtowaniu obrazu Boga*, „Horyzonty Wiary” 1991 (7), s. 29–46.

⁹ *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, nr 139; M. Finke, *Katecheza kerygmatyczno-liturgiczna*, „Katecheta” 6 (1962) 1, s. 13.

posiadaną przez wierzącego „wiedzę o Bogu”, lecz na budzeniu i rozwijaniu w nim zdolności do okazywania Mu zaufania i wiary. Osiąganie tych celów domaga się od wierzących słuchania głoszonego słowa Bożego, uczestniczenia w liturgii i w życiu Kościoła oraz składania świadectwa chrześcijańskiego życia¹⁰.

Z powyższym przeświadczeniem ksiądz profesor Roman Murawski podkreślał, że do istoty głoszenia kerygmatu chrześcijańskiego należy też jego aktualizująca interpretacja. Dlatego objaśnianie prawdy o Bogu niosącym człowiekowi zbawienie domaga się adaptacji zbawczego orędzia do możliwości jego odbiorów poprzez respektowanie poziomu rozwoju intelektualnego, emocjonalnego i wolitywnego. W jego rozumieniu oczekiwania te spełnia drugi człon podwójnej zasady wierności – wierność człowiekowi. Był nadto przekonany, że „Dobra Nowina o zbawieniu tylko wtedy i tylko tam będzie skuteczna, jeśli zostanie objaśniana w każdej nowej sytuacji, w każdej nowej epoce historycznej w sposób nowy i dostosowany do mentalności odbiorców przepowiadana: w Koryncie inaczej niż w Isolotto, w Polsce inaczej niż w Brazylii”¹¹. To zaś domaga się, by orędzie chrześcijańskie przedstawiać w taki sposób, by trafiało do mentalności współczesnego człowieka żyjącego w konkretnych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych. Potrzebę tę uzasadniał następująco: „wiara uczestniczy w rozwoju osoby, a z drugiej każdy okres życia jest wystawiony na wyzwanie nadania mu charakteru chrześcijańskiego i przede wszystkim musi utrzymywać się przez coraz to nowe zadania powołania chrześcijańskiego. (...) Dlatego nieodzowne jest zwrócenie uwagi na wszystkie elementy, jakie wchodzi w grę, zarówno antropologiczno-ewolucyjne, jak teologiczno-pastoralne, przy wykorzystaniu także najnowszych osiągnięć nauk o człowieku i nauk pedagogicznych dostosowanych do różnego wieku”¹².

Potrzebę dowartościowania wagi człowieka jako adresata zbawczego orędzia uświadamia też godność, jaką został on obdarowany przez Boga: ma do Niego dostęp, został Jego partnerem¹³. Nie może więc dziwić, że sedno współczesnego dramatu człowieka tkwi w zagubieniu prawdy o jego wielkości. Papież Jan Paweł II zwracał uwagę na to, że jeśli człowiek utraci swą wrażliwość na Boga, wówczas traci także wrażliwość na drugiego człowieka i jego podstawowe wartości, do których należy godność i życie. Dlatego człowiek, który zatracił swoje odniesienie do Stwórcy, zamyka się w ciasnym kręgu swojej fizycznej natury, a przestając rozumieć transcendentny charakter własnego istnienia, staje się coraz bardziej rzeczą. Jeśli

¹⁰ *Katecheza wierna Bogu i człowiekowi. Rozmowa z doc. dr. hab. Janem Charytańskim, kierownikiem Katedry Katechetyki na Wydziale Teologicznym ATK, „Życie i Myśl” 29 (1979) 11, s. 55.*

¹¹ R. Murawski, *Katecheza wierna Bogu i człowiekowi*, „Katecheta” 18 (1974), s. 199–200.

¹² *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, nr 171.

¹³ Z. Marek SJ, *Podstawy wychowania moralnego*, WSFP „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, s. 20–28.

nadto odrzuci łączące go związki z Bogiem, wówczas łatwo dochodzi do głębokiego zdeformowania jego życia¹⁴.

Powyższy sposób myślenia i postrzegania człowieka uświadamia znaczenie respektowania zasady wierności człowiekowi. Daje ona do zrozumienia, że „cały rozwój człowieka warunkują jego dane psychofizyczne, środowisko, w którym bytuje, epoka z określonym typem kultury oraz grupa społeczna do której należy i która świadomie włącza go w realizację swoich celów”¹⁵. Nie bez znaczenia jest też rozwój jego religijności¹⁶, zezwalającej na pełniejsze odkrywanie sensu własnego życia i ponoszenia zań odpowiedzialności¹⁷. W tym kontekście należy przywołać publikacje księdza profesora Romana Murawskiego, w których tak skrupulatnie objaśnia nie tylko procesy rozwojowe człowieka¹⁸, ale też ich uwarunkowania.

Powyższe oczekiwania wiązane z zasadą wierności Bogu i wierności człowiekowi ksiądz Roman Murawski uzasadniał tym, że katecheza „czerpiąc prawdę ze słowa Bożego i trzymając się wiernie bezpiecznego sposobu przedstawiania słowa, zmierza do pouczenia o słowie Bożym z zachowaniem pełnej wierności. Jednakże jej zadanie nie może się ograniczyć do powtarzania tradycyjnych formuł, lecz postuluje, ażeby wspomniane formuły zostały zrozumiane i – gdy zachodzi potrzeba – wiernie wyrażone mową dostosowaną do pojętności słuchaczy, również przy pomocy nowych sposobów. Ten zaś wykład będzie różny w zależności od wieku, warunków społecznych ludzi, kultur i form cywilizacji”¹⁹. Dlatego warto zabiegać, by faktycznie niosła ona człowiekowi pomoc w odkrywaniu Transcendencji – Boga oraz w rozpoznawaniu Jego działania w ludzkim życiu. Na tej drodze dochodzi do współdziałania dwu podmiotów: Boga i człowieka, czego następstwem winny być osobowe relacje Boga z człowiekiem, jak również człowieka z Bogiem²⁰. Dlatego też dopiero oba człony zasady wierności brane łącznie stanowią organiczną całość.

¹⁴ Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican 1995, nr 21.

¹⁵ M. Majewski, *Antropologiczna koncepcja katechezy*, *Antropologiczna koncepcja katechezy*, Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska, Kraków 1995, s. 164.

¹⁶ A Hajduk SJ, *Katecheza i liturgia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999, s. 48.

¹⁷ R. Murawski, *Potrzeba antropologicznego ukierunkowania na katechezę*, „Katecheta” 19 (1975) 4, s. 165.

¹⁸ R. Murawski, *Problematyka wieku dorastania*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1989, s. 23–48; tenże: *Dorastający. Założenia podręczników dla katechezy i ucznia, klasa I, zeszyt I*, w: *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik metodyczny do religii dla I klasy liceum i technikum*, seria: Drogi świadków Chrystusa, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 23–48.

¹⁹ R. Murawski, *Etapy rozwoju katechezy*, „Ateneum Kapłańskie” 71 (1978) 417, s. 63.

²⁰ Z. Marek SJ, *Zbawcze orędzie w posłudze katechetycznej*, w: *Katecheza Kościoła w świetle Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, red. A. Hajduk SJ, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999, s. 112.

2. Uniwersalny wymiar zasady wierności Bogu i wierności człowiekowi

W tym miejscu chciałbym podzielić się dwoma doświadczeniami, które wyniosłem z kontaktów z księdzem profesorem Romanem Murawskim. Jedno z nich wiąże się z jego pracą nad drugą częścią *Historii katechezy*²¹. Jednym z tematów, nad którym pracował, a który przez dłuższy czas nie dawał mu spokoju i budził niepewność, dotyczył kwestii, czy aby poprawnie odczytał myśl żyjącego w ósmym wieku chrześcijańskiego pisarza Pirmina. Pamiętam, jak mówił, że „nie wie, jak do tego tematu podejść”, „jak przedstawić katechezę tego okresu”, bo jak później napisał, „spuścizna literacka Pirmina jest szczupła (...), ale posiada duże znaczenie poznawcze, gdyż umożliwia «bliższy wgląd w świadomość powierzchownie scharakteryzowanych mieszkańców Niemiec południowo-zachodnich, gdzie pod cienką warstwą chrześcijaństwa drzemały jeszcze pokłady wielowiekowego pogaństwa»”²². Pamiętam też, jak po jakimś czasie z ulgą powiedział: „udało się!”. Ten epizod pokazuje, jak dużą wagę przywiązywał do poprawności odczytania myśli innej osoby, nawet jeśli pochodziła ona z zamierzchłych czasów.

Drugie doświadczenie, które również odnoszę do rozumienia przez niego zasady wierności Bogu i wierności człowiekowi, łączę z jego opowiadaniem o pobycie swoim i rodziny w obozie w Potulicach podczas II wojny światowej. Opowiadania o tym dramatycznym okresie przekazał w publikacji *„Wojenna saga rodziny Murawskich (1939–1945)”*²³. Wśród wielu obserwacji szczególnie zainteresowałem się opowiadaniem zatytułowanym *„Rozłąka z rodzicami – marzec 1944 r.”*. Jak wspomina, jej „przyczyną były obozowe piosenki. Otóż w obozie młodzież układała piosenki obozowe, które jeden od drugiego sobie odpisywał; powstawały zeszyty z tymi piosenkami, które śpiewano przy różnych okazjach, zwłaszcza przy spotkaniach towarzyskich. Był to jakiś objaw młodzieżowego patriotyzmu. Podtrzymywaliśmy siebie w ten sposób na duchu, nie chcieliśmy dać się złamać. (...) Zostaliśmy całemu obozowi przedstawieni jako nieprzejednani wrogowie Rzeszy, których spotkała zasłużona kara. W owym obwieszczeniu, zredagowanym w języku niemieckim i polskim, odczytanym najpierw na apelach w barakach, a potem wystawionym publicznie we wszystkich obozowych gablotach, przestrzegano więźniów przed podjęciem podobnych wrogich działań. W obwieszczeniu tym, w którym nasza rodzina została tak ostro potępiona, podkreślono również, że nie wolno nam, dzieciom owych politycznych przestępców, udzielać żadnej pomocy. Tymczasem reakcja obozowiczów była wprost odwrotna. W ciągu jednego dnia

²¹ R. Murawski, *Historia katechezy, cz. II, t. I, Katecheza w średniowieczu*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2015.

²² R. Murawski, *Historia katechezy, cz. II, t. I, Katecheza w średniowieczu*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2015, s. 76.

²³ *Wojenna saga rodziny Murawskich (1939–1945)*, opr. ks. R. Murawski, Empestudio, Warszawa 2015.

staliśmy się znani w całym obozie. Wszyscy nam bardzo współczuli i okazali na każdym kroku niezbędną pomoc. Doświadczaliśmy ze strony różnych ludzi wiele serdeczności i ciepła. Wiele troski i zainteresowania naszą sytuacją okazał nam główny kapo obozów, pan Stencel. Dużo nam pomógł i przez cały czas pobytu w obozie interesował się naszym losem. To właśnie dzięki niemu Zenek i ja zostaliśmy zatrudnieni w warsztatach stolarskich na terenie obozu, co nie było sprawą wcale taką prostą. Uniknęliśmy w ten sposób ciężkiej fizycznej pracy poza obozem, np. przy kopaniu ziemi, do której wysyłano nowo przybyłych więźniów. (...) Nadzór z ramienia władz obozu sprawował jeden wachman inwalida wojenny [Stencel], kulejący na jedną nogę, nazywany przez nas „kuternogą”. Był zawodowym stolarzem, miał w środku swoje biuro, oszklone, przez które mógł widzieć, co dzieje się na terenie warsztatu. On nam zlecał prace i czuwał nad ich wykonaniem. W porównaniu do innych wachmanów był raczej człowiekiem dobrym, na wiele spraw, które działy się na terenie warsztatów, przymykał oczy, udawał, że nie widzi. A działo się tam nieraz wiele rzeczy, które były zabronione i mogły być karane. (...) „Kuternoga” [Stencel – przyp. Z.M.] nie reagował, chociaż wiedział, co się dzieje, bo nie można było tego procederu całkowicie ukryć. Upieczonymi ziemniakami dzieliliśmy się z kolegami i zanosiliśmy też do baraku dla innych z rodzeństwa”²⁴. Wspominam oba te doświadczenia, bo jak mi się wydaje, mogą one pokazywać inny niż katechetyczny wymiar przywoływanej tutaj zasady wierności człowiekowi. Śmiem twierdzić, że Ksiądz Profesor nie tylko znał jej treść, ale jeszcze wcześniej – we wspomnianym okresie wojny – faktycznie doświadczył i opowiedział, na czym powinna polegać wierność człowiekowi, której najlepszym przykładem był kapo Stencel.

Przywołane przypadki pokazują, że Ksiądz Profesor rozumiał potrzebę dociekania prawdy, ale i bronienia człowieka. O ile w przypadku prowadzonych badań nad spuścizną literacką Pirmina dociekał prawdy odnoszącej się do Boga i Jego spraw w życiu ludzi, tak we wspomnieniach wojennych zwrócił uwagę na człowieka, który potrzebuje pomocy, ale też i tego, który jej udziela. W tych kontekstach można powiedzieć, że zasada wierności Bogu i wierności człowiekowi była dla Księdza Profesora nie tylko teoretycznym założeniem, które należało zauważyć, by tkwić w nurcie refleksji katechetycznej, lecz rzeczywistością, na której opierał swe poszukiwania naukowe. To zaś pokazuje, że wprowadzie podwójna zasada wierności została wypracowana z myślą o owocnym przekazywaniu przez Kościół zbawczego orędzia, to jednak głębsza refleksja nad jej założeniami prowadzi do przekonania o jej uniwersalnym znaczeniu nie tylko dla rozwoju człowieka w wymiarze religijnym, ale integralnym, wiązanym zarówno z rozwojem sfery biologicznej jak

²⁴ *Wojenna saga rodziny Murawskich (1939–1945)*, opr. ks. R. Murawski, Empestudio, Warszawa 2015, s. 38–47.

i psychiczno-duchowej człowieka²⁵. Z tym przekonaniem z kolei wiąże się pytanie o to, jak zostaje wyjaśniana jego natura.

Powszechnie człowieka określa się mianem bytu rozumnego, tożsamego z sobą i niepodzielnego. Jego życie charakteryzuje jedność życia wegetatywnego, życia popędowo-zmysłowego oraz życia osobowego²⁶. Ten opis chrześcijaństwo uzupełni dopowiedzeniem, że jest on bytem osobowym – „homo sapiens”, a nie tylko egzemplarzem określonego gatunku. Znaczy to, że nie otrzymał swojego bytowania-istnienia na mocy natury, do której przynależy. Zawdzięcza je duszy, która organizuje materię i konstytuuje gatunek poprzez organizację materii²⁷. To zaś oznacza, że „Osobowość psychiczno-etyczna trwa, chociaż okoliczności się zmieniają, działania po sobie następują, psychika się ubogaca, a jej istotne składniki mimo to trwają i są podstawą odpowiedzialności za czyny minione”²⁸. Wynika z tego, że naturę człowieka tworzy nie tylko pierwiastek materialny – cielesny, ale też duchowy²⁹. Ich jedność powoduje, że człowiek nie jest „wyłącznie zespołem struktur, płynnym strumieniem świadomości, częścią jakiejś wielkości, która trwa, mimo że jednostki znikają. Tym samym zostaje potwierdzone istnienie w człowieku nie tylko materialnej – cielesnej, ale też duchowej jego struktury”³⁰.

Powiemy, że bycie osobą znaczy tyle, co otrzymanie istnienia – życie bez pośrednictwa natury, bo istnienie osoby nie jest następstwem natury, lecz przeciwnie – natura jest wynikiem istnienia samoistnego duszy, która jest zarazem formą organizmu³¹. Trzeba też podkreślić, że nazywanie przez teologię sfery niematerialnej (duchowej) człowieka sednem jego osobowości nie wyklucza istotnej roli, jaką przy określaniu jego natury pełni ciało. Jego zadaniem jest umożliwianie duchowi nawiązania kontaktu ze światem rzeczy. Według nauczania Kościoła powiązanie duszy i ciała człowieka nie jest przygodne, czy też narzucone przez jakąś zewnętrzną siłę, lecz stanowi naturalną całość określającą istotę zwaną człowiekiem³².

²⁵ K. Olbrycht, *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 157.

²⁶ B. Kiereś, *Podstawy antropologiczne pedagogiki personalistycznej*, w: *Antropologiczna pedagogika ogólna*, Wydawnictwo Gaudium, Lublin 2010, s. 96.

²⁷ M.A. Krąpiec, *Człowiek – dramat natury i osoby*, w: *Wychowanie personalistyczne*, red. F. Adamski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, s. 25–31.

²⁸ W. Granat, *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 408–409.

²⁹ E. Cymańska, *Duchowa rzeczywistość czyniąca człowieka osobą (koncepcja K. Wojtyły)*, w: *Wychowanie personalistyczne*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, s. 67.

³⁰ E. Cymańska, *Duchowa rzeczywistość czyniąca człowieka osobą (koncepcja K. Wojtyły)*, w: *Wychowanie personalistyczne*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, s. 67.

³¹ M.A. Krąpiec, *Człowiek – dramat natury i osoby*, w: *Wychowanie personalistyczne*, red. F. Adamski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, s. 25–31.

³² Por. W. Granat, *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 409.

Powyższe wyjaśnienia dopuszczają możliwość opierania się na podwójnej zasadzie wierności także w procesach wspomaganie osoby w jej integralnym rozwoju, a w konsekwencji przenoszenia jej założeń z płaszczyzny katechetycznej na teren pedagogiki. Oczekiwania te winno się wiązać z wypracowaniem własnego „sposobu postępowania”, który wyznaczać będzie kierunek oddziaływań wychowawczych, nazywanych też integralną formacją ludzkiej osobowości³³. Termin *formacja* odnosimy do kształcenia i kształtowania osoby oraz łączymy z duchowym – wewnętrznym wymiarem ludzkiej egzystencji. Za jej pośrednictwem podejmowane zostają procesy rozwijające świadomość i kształtujące sumienie człowieka. Można mówić, że zmierza ona w kierunku „uczłowieczenia” osoby, to znaczy wspomaganie jej w osiągnięciu dojrzałości zarówno biologicznej, jak i wewnętrznej – duchowej. Proces ten zakłada uświadomienie osobie istnienia różnych, często ukrytych form zniewolenia i pomoc w wyzwoleniu się z nich³⁴, co z kolei ułatwia odkrywanie horyzontów dobra, prawdy i piękna, a wraz z nimi nawiązywanie wielorakich relacji w życiu społecznym³⁵. Relacje te umożliwiają osobie zwracanie się nie tylko do drugiego człowieka, ale też do siebie, a nadto do samej Transcendencji – Boga³⁶. Możliwość ta pokazuje, że człowiek jest suwerennym podmiotem swego działania i może stanowić o sobie³⁷, co wyraża podejmowanymi decyzjami i wyborem wartości, które mu odpowiadają³⁸.

3. Korzystanie z podwójnej zasady wierności w edukacji

Powyższe wyjaśnienia, w których przywoływane było myślenie ks. profesora Romana Murawskiego, zdaje się wskazywać możliwości korzystania z założeń podwójnej zasady wierności w procesach edukacyjnych. Jest rzeczą oczywistą, że potrzebne są jej dostosowania, ale istota – poszukiwanie prawdy i szacunek dla człowieka – pozostaje. Biorąc pod uwagę to, że każda teoria pedagogiczna zakłada

³³ Z. Marek SJ, *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 169–170.

³⁴ M. Nowak-Dziemianowicz, *Narracja. Tożsamość. Wychowanie. Perspektywa przejścia i zmiany*, w: „Po życie sięgać nowe...”. *Teoria a praktyka edukacyjna*, red. M.M. Urlińska, A. Uniewska, J. Horowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 314.

³⁵ K. Kaczmarek, T. Gadacz, *Racje za personalistyczną filozofią wychowania*, w: *Wychowanie personalistyczne*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, s. 175–178.

³⁶ Z. Płużek, *Rozwój jest procesem stawania się. Wprowadzenie do problematyki rozwoju*, w: *Jak sobie z tym poradzić?*, red. W. Szewczyk, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 1994, s. 14; A. Jacyniak, Z. Płużek, *Świat ludzkich kryzysów*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1997, s. 97; J. Horowski, *Wychowanie moralne według pedagogiki neotomistycznej*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2015, s. 238.

³⁷ A. Walulik, *Edukacyjne wspomaganie dorosłych w refleksji na życiem*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012, s. 135.

³⁸ Z. Matulka, *Wartości u podstaw wychowania personalistycznego*, w: *Wychowanie personalistyczne*, red. F. Adamski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, s. 225.

poszukiwanie możliwości wspomagania rozwoju osoby zarówno w wymiarze życia biologicznego, jak też życia duchowego (niezależnie od tego, jak rozumiemy naturę człowieka), warto zastanowić się nad możliwościami inspiracji takich działań założeniami przedstawionej powyżej podwójnej zasady wierności.

W toku poszukiwania możliwości korzystania z założeń podwójnej zasady wierności w edukacji należy mieć na uwadze oparcie procesu wychowania na personalizmie chrześcijańskim. Za takim podejściem przemawia przede wszystkim to, że sam personalizizm uważany jest za doktrynę, która dowartościowuje autonomiczną wartość osoby. Co więcej, jego przedstawiciele postulują wspieranie rozwoju człowieka poprzez afirmację jego natury. Doceniają też znaczenie wartości osobowo-duchowych. Idąc tym tokiem myślenia należy dopowiedzieć, że personalizizm chrześcijański określa człowieka mianem istoty niepowtarzalnej i zdolnej do wybierania swej życiowej drogi³⁹. Opiera się on na podstawach filozoficzno-społeczno-teologicznych. Jego nadrzędną zasadą jest podkreślanie wyjątkowości, niepowtarzalności człowieka, zależnego jedynie od osobowego Boga⁴⁰, który jest ostateczną zasadą egzystencji człowieka i świata⁴¹. Walorem personalizmu chrześcijańskiego jest udzielanie osobie pomocy w samorealizacji (osiąganiu pełni swego człowieczeństwa) poprzez poszerzanie posiadanej wiedzy, umiejętność właściwego rozsądzania oraz rozwój cnót moralnych otwierających na wartości kultury⁴². Personalizm chrześcijański potwierdza też dążenie człowieka do przekraczania własnej ograniczoności i zwracania się ku temu, co „nieskończone”, „absolutne” – ku Bogu⁴³. W tego rodzaju trudzie znaczącą pomocą jest umiejętność korzystania z poznania religijnego, które jest inne niż poznanie oparte na rozumowaniu i posługiwaniu się zmysłami i empirią.

Różnica między wspomnianymi formami poznania wynika z przyjmowanych jego źródeł oraz ich dostępności. O ile w poznaniu naturalnym człowiek posługuje się zdolnością poznawczą płynącą z rozumu, który dostarcza wiedzy i pewności wynikającej z własnego (ludzkiego) wglądu i doświadczenia świata, o tyle źródłem poznania religijnego jest Boże objawienie, w którym człowiek poszukuje i odnajduje wyjaśnienia swych egzystencjalnych pytań⁴⁴. Należy mieć przy tym na uwadze to,

³⁹ F. Adamski, *Wprowadzenie: personalizizm – filozoficzny nurt myślenia o człowieku i wychowaniu*, w: *Wychowanie personalistyczne*, red. F. Adamski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, s. 13.

⁴⁰ B. Kiereś, *Podstawy antropologiczne pedagogiki personalistycznej*, w: *Antropologiczna pedagogika ogólna*, red. M. Nowak, P. Magiera, I. Szewczak, Wydawnictwo Gaudium, Lublin, 2010, s. 98.

⁴¹ P. Liszka, *Personalizm*, w: *Leksykon pedagogiki religii*, red. C. Rogowski, Verbinum, Warszawa 2007, s. 571–576.

⁴² S.Cz. Michałowski, *Pedagogia personalistyczna wsparciem kształtującego się systemu wychowania u początków XXI wieku*, w: *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2001, s. 643.

⁴³ Z. Marek SJ, *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, Wydawnictwo Akademii Ignatianum, Kraków 2017, s. 143.

⁴⁴ Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio*, nr 9.

że za pośrednictwem poznania religijnego objaśniana jest tylko ta rzeczywistość, której człowiek nie jest w stanie ogarnąć rozumem. Tak więc poznanie religijne pomaga człowiekowi poznawać tę rzeczywistość, której nie potrafi wyjaśnić korzystając z intelektu i empirii. Z tych też powodów o poznaniu religijnym powiemy, że poszerza ono horyzonty ludzkiego poznania. Nie znaczy to oczywiście, że poznanie religijne udziela zadowalających odpowiedzi na wszystkie pytania człowieka.

Innym z czynników umożliwiających korzystanie w edukacji z założeń podwójnej zasady wierności zdaje się być troska o rozwój wymiaru duchowego (wewnętrzny) osoby. Mówi się o rozwoju duchowości łączonej z określonym stylem życia w zakresie przyjmowanych wartości, zajmowanych w życiu postaw oraz pielęgnowaniu konkretnych tradycji⁴⁵. Na tej drodze łatwiej człowiekowi znajdować sens swego życia i otwierać się na Transcendencję – Boga i tym samym wspomaga go to w nabywaniu wyższego poziomu dojrzałości⁴⁶. Jej osiągnięcie wyraża się odpowiedzialnością poprzez postawę otwartości na potrzeby drugiego człowieka, jak też w relacjach nawiązywanych z Bogiem⁴⁷.

* * *

Przywołane podstawy „zasady wierności Bogu i wierności człowiekowi” uświadamiają, że religia chrześcijańska dostarcza wielu impulsów nie tylko do religijnego, ale nadto integralnego rozwoju osoby. Jedną z takich możliwości staje się katechetyczna zasada podwójnej wierności, którą można przenosić na płaszczyznę procesów edukacyjnych. Zgodnie z wyjaśnieniami księdza profesora Romana Murawskiego zasadę winno się postrzegać jako drogowskaz prowadzonej przez Kościół na różnych polach działalności duszpasterskiej. Ksiądz Profesor swoimi postawami wielokrotnie pokazywał, że jej założenia to nie tylko martwy tekst, ale inspiracja do nadawaniu własnemu życiu określonego stylu. Ci, którzy mieli z nim jakikolwiek kontakt potwierdzą jego wrażliwość na potrzeby człowieka, a także na szukanie prawdy.

Streszczenie

Przywoływana w refleksji katechetycznej zasada wierności Bogu i wierności człowiekowi, promowana przez takich naukowców jak ksiądz profesor Roman Murawski, wydaje się przydatna nie tylko na polu katechezy, ale także w obszarze szeroko rozumianej edukacji. W drugim przypadku konieczne jest rozpatrywanie ludzkich dociekań i poszukiwań w duchu personalizmu chrześcijańskiego, który promuje wizję człowieka pochodzącego od Boga i od Niego zależnego. Należy podkreślić, że Bóg stoi przy człowieku i daje mu

⁴⁵ Fleming D.L., *Czym jest duchowość ignacjańska?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 4–6.

⁴⁶ Z. Marek SJ, *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, dz. cyt., s. 94–109.

⁴⁷ Z. Marek, *Edukacja chrześcijańska drogą do osiągnięcia ludzkiej dojrzałości*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2007, s. 350–360.

realną pomoc w rozwoju człowieczeństwa. Wierność zatem stwarza warunki do dalszego rozwoju osoby otwartej na wartości nie tylko materialne, ale i duchowe.

Słowa kluczowe: wierność Bogu i wierność człowiekowi, katecheza, edukacja, personalizizm.

Summary

USEFULNESS OF THE PRINCIPLE OF FIDELITY TO GOD AND FIDELITY TO MAN IN EDUCATION

The principle of fidelity to God and fidelity to man, summoned in the catechetical reflection, promoted by such scientists like the priest professor Roman Murawski, seems to be useful not only in the field of catechesis, but also in the area of broadly understood education. In the second case, it is necessary to consider the human inquiries and searches in the spirit of Christian personalism, that promotes the vision of a human being descended from God and dependent on Him. By it, it is important to emphasize that God stands by man and gives him the real help in developing humanity. This belief creates conditions for the further development of a person open to values not only material but also spiritual ones.

Keywords: fidelity to God and fidelity to man, catechesis, education, personalism.

Riassunto

UTILITÀ DEL PRINCIPIO DI FEDELTA' A DIO E FEDELTA' ALL'UOMO NELL'EDUCAZIONE

Il principio della fedeltà a Dio e della fedeltà all'uomo, richiamato nella riflessione catechistica, promossa da scienziati come il sacerdote professor Roman Murawski, sembra essere utile non solo nel campo della catechesi, ma anche nell'ambito dell'educazione in senso lato. Nel secondo caso, è necessario considerare le domande e le ricerche umane nello spirito del personalismo cristiano, che promuove la visione di un essere umano discendente da Dio e dipendente da Lui. In questo senso, è importante sottolineare che Dio è al fianco dell'uomo e gli dà il vero aiuto nello sviluppo dell'umanità. Questa convinzione crea le condizioni per l'ulteriore sviluppo di una persona aperta a valori non solo materiali ma anche spirituali.

Parole chiave: fedeltà a Dio e fedeltà all'uomo, catechesi, educazione, personalismo.

Bibliografia

Dokumenty

Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*, 1995.

Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio*, 1998.

Jan Paweł II, Adhortacja o katechizacji *Catechesi tradendae*, 1979.

Dyrektorium ogólne o katechizacji, 1997.

Ogólna instrukcja katechetyczna, 1971.

Synod Biskupów, *Orędzie do Ludu Bożego*, 1977.

Literatura przedmiotu

Bagrowicz J., *Uwarunkowania skuteczności katechezy*, „Ateneum Kapłańskie” 86 (1993), s. 175–179.

- Finke M., *Katecheza kerygmaticzno-liturgiczna*, „Katecheta” 6 (1962) 1, s. 13.
- Granat W., *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.
- Grier F., *Refleksje nad zjawiskiem uwielbienia w relacjach ludzkich i Boskich*, w: D.M. Black (red.), *Psychoanaliza i religia w XXI wieku*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.
- Hajduk A., *Katecheza i liturgia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.
- Hajduk A. (red.), *Katecheza Kościoła w świetle „Dyrektorium ogólnego o katechizacji”*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.
- Horowski J., *Wychowanie moralne według pedagogiki neotomistycznej*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2015.
- Jacyniak A., Płużek Z., *Świat ludzkich kryzysów*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1997.
- Katecheza wierna Bogu i człowiekowi. Rozmowa z doc. dr. hab. Janem Charytańskim, kierownikiem Katedry Katechetyki na Wydziale Teologicznym ATK*, „Życie i Myśl” 29 (1979) 11, s. 53–55.
- Kubik W., *Zadania i treść religijnego wychowania małego dziecka*, w: Kubik W. (red.), *Jezus Chrystus z nami*, t. I, ATK, Warszawa 1983, s. 8–46.
- Majewski M., *Antropologiczna koncepcja katechezy*, Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska, Kraków 1995.
- Marek Z., *O kształtowaniu obrazu Boga*, „Horyzonty Wiary” 1991 (7), s. 29–46.
- Marek Z., *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, AIK, Kraków 2017.
- Marek Z., *Podstawy i założenia katechetyki fundamentalnej*, WSFP „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.
- Marek Z., *Podstawy wychowania moralnego*, WSFP „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.
- Marek Z., *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.
- Marek Z., *Rozwój teorii religijnego wychowania dziecka w wieku przedszkolnym w Polsce w latach 1945–1990*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1994.
- Marek Z., Szczęsny M., Szoldra B., Warchał T., *Bóg w przedszkolu i szkole. Zarys katechezy przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, red. Z. Marek SJ, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.
- Michałowski S.Cz., *Pedagogia personalistyczna wsparciem kształtującego się systemu wychowania u początków XXI wieku*, w: *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2001.
- Murawski R. (opr.), *Wojenna saga rodziny Murawskich (1939–1945)*, Empestudio, Warszawa 2015.
- Murawski R., *Dorastający. Założenia podręczników dla katechezy i ucznia, klasa I, zeszyt I*, w: *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik metodyczny do religii dla I klasy liceum i technikum*, seria: *Drogi świadków Chrystusa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 23–48.
- Murawski R., *Etapy rozwoju katechezy*, „Ateneum Kapłańskie” 71 (1978) 417, s. 49–70.
- Murawski R., *Historia katechezy, cz. II, t. I, Katecheza w średniowieczu*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2015.
- Murawski R., *Katecheza wierna Bogu i człowiekowi*, „Katecheta” 18 (1974), s. 196–201.

- Murawski R., *Potrzeba antropologicznego ukierunkowania na katechezę*, „Katecheta” 19 (1975) 4, s. 159–165.
- Murawski R., *Problematyka wieku dorastania*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1989, s. 23–48.
- Nowak M., Magiera P., Szewczak I. (red.), *Antropologiczna pedagogika ogólna*, Wydawnictwo Gaudium, Lublin 2010.
- Olbrycht K., *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Panuś T., *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja w polskiej katechizacji. Studium w świetle Ramowego programu katechizacji funkcjonującego w latach 1971–2001*, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2001.
- Rogowski C. (red.), *Leksykon pedagogiki religii*, Verbinum, Warszawa 2007.
- Szewczyk W. (red.), *Jak sobie z tym poradzić?*, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 1994.
- Urlińska M.M., Uniewska A., Horowski J. (red.), „*Po życie sięgać nowe...*”. *Teoria a praktyka edukacyjna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
- Walulik A., *Edukacyjne wspomaganie dorosłych w refleksji na życiem*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.
- Walulik A., *Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości. Propozycja typologii modeli znaczeń wiedzy religijnej na przykładzie Korespondencyjnego Kursu Biblijnego*, WSFP „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011.
- Wychowanie personalistyczne*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

O autorze

ks. Zbigniew MAREK – prezbiter Towarzystwa Jezusowego (jezuity), profesor doktor habilitowany, Instytut Nauk o Wychowaniu na Wydziale Pedagogicznym Akademii Ignatianum w Krakowie.